

Наша славна історія (Історія відділу)

Відділ початкової освіти став окремою структурною одиницею Науково-дослідного інституту педагогіки України 20 березня 1955 р. Ініціатором створення такого підрозділу був відомий науковець-педагог — Василь Іванович Помагайба, зав. відділом "Теорії навчання — дидактики", який значну частину свого життя і праці приурочив проблемам навчання молодших школярів. Коло його наукових інтересів торкалося багатьох аспектів у цій царині — від навчальних планів, програм до успішності дітей у малокомплектних школах, дидактичних принципів побудови підручників для учнів початкових класів, до створення власними силами чи у співавторстві нових підручників, посібників.

Першим керівником відділу було призначено С.С.Коваленко, а науковими співробітниками стали З.І.Василенко, Н.І.Волошанівська, Л.К.Нарочна, Н.Й.Вольтовська, Т.Ю.Горбунцова.

У 1961 р. відділ початкового навчання реорганізовано в лабораторію навчання та виховання молодших школярів.

У різні періоди відділ (лабораторію) очолювали: С.С.Коваленко, М.В.Богданович, О.Я.Савченко,

М.С.Вашуленко, Н.М.Бібік, Т.М.Байбара, О.В.Онопріенко. З вересня 2014 р. відділом керує А.Д.Цимбалару.

Перші десять років діяльність відділу була спрямована на розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо навчання і виховання молодших школярів. У цей період доопрацьовано програми з усіх навчальних предметів, підготовлено і видано ряд методичних рекомендацій, посібників: "Подолання неуспішності з математики" (З.І.Василенко, 1962), "Изучение русского языка во 2 классе" (Н.І.Волошанівська, 1971), "З досвіду навчання ручної праці в класі" (Н.Й.Вольтовська, 1967) та ін. Створено нові підручники з російської мови для 3–4 класів (В.І.Помагайба, Н.І.Волошанівська, Г.П.Коваль, 1968). Значним доробком відділу була підготовка і видання монографічної праці "Методика навчання математики в початкових класах" (І.З.Василенко, 1968, 1971 — друге видання). Ця праця була призначена не тільки для вчителів-практиків, а й для підготовки учителя початкових класів у педвузах, педучилищах.

Для вчителів-практиків з 1963 по 1969 р. відділ випускав щорічний республіканський збірник науково-методичних

статей з проблем початкового навчання "Педагогіка і методика початкового навчання", головним редактором якого був М.В.Богданович.

Справжньою допомогою початковій ланці стало відкриття у 1969 році нового журналу "Початкова школа". Постійними членами редакційної колегії журналу стали співробітники відділу Н.Ф.Скрипченко, М.В.Богданович, О.Я.Савченко, Н.М. Бібик, М.С.Вашуленко. У журналі друкувалися кваліфіковані поради педагогам-практикам, оскільки вони були науково виважені, методично досконалі, бо писали їх не тільки досвідчені науковці, а й творчі вчителі-експериментатори. Відкриття журналу було зумовлене не лише потребами практики, а й створенням у країні педагогічних факультетів для підготовки вчителів початкових класів з вищою освітою.

Починаючи з 1965 р. науковці відділу, до якого влилися молоді сили з випускників аспірантури (М.В.Богданович, Н.Ф.Скрипченко, Г.П.Коваль, О.Я.Савченко), були залучені до організації і проведення експериментального навчання, яким охоплювалися школи Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл. та Калуського р-ну Івано-Франківської обл. Метою експерименту, згідно з урядовою постановою, стала підготовка початкової школи до переходу з чотирирічного на трирічний термін навчання і новий зміст освіти. Перехід був зумовлений дослідженнями фізіологів, психологів, дидактів, які, вивчаючи навчально-пізнавальні можливості 7–9-річних дітей, довели, що учні цього віку здатні опанувати зміст початкової освіти за три роки.

У процесі експериментального навчання апробувалися нові навчальні програми і підручники з читання (Н.Ф.Скрипченко, Т.Ю.Горбунцова, 1967, 1969), української мови (М.В.Сюжирко, М.Т.Стефанцев, 1969), російської мови (Н.І.Волошанівська, Г.П.Коваль, 1970) та методичні рекомендації до них, зорієнтовані на розвиток розумових сил і пізнавальних здібностей молодших школярів.

Результати експериментальної роботи наукових співробітників, досвід кращих учителів-класоводів висвітлювалися на сторінках педагогічної преси, у науково-методичному збірнику "Педагогіка і методика початкового навчання", який редагувався у відділі.

Досвід переходу початкової школи на трирічне навчання було узагальнено в колективній книзі працівників відділу "Шляхи підвищення ефективності початкового навчання" (К.: Рад. шк., 1974).

У цей час виходять на допомогу школі підручники, посібники, методичні листи, дидактичні матеріали, зокрема, "Урок з математики у 1–4 класах" (М.В.Богданович, 1967), "Диференційовані завдання з математики у 1–2 класах" (М.В.Богданович, Н.А.Побірченко, 1968–1969), "Темп формування навичок читання й лічби в учнів 2–3 класів", "Питання розвитку пізнавальних інтересів учнів 1–3 класів", "Стан викладання та аналіз знань учнів 1–4 класів з читання", "Формування навчальних навичок в учнів 1–3 класів", "Уроки читання в 1 класі", "Методичні вказівки до уроків читання в 2 класі" (Н.Ф.Скрипченко, 1969), "Диференційовані завдання з математики у 3–4 класах" (М.В.Богданович, Л.П.Кочина, 1970–1972), "Сімейне виховання молодших школярів" (О.Я.Савченко, 1976).

Водночас дослідне навчання виявило цілий ряд обставин, що свідчили про перевантаження молодших школярів

у процесі вивчення окремих предметів. Учителі не одержали належної науково-методичної підтримки щодо предметів естетичного циклу, трудового навчання, фізичної культури. У школах, де навчалися діти національних меншин, перевантаження було зумовлене паралельним вивченням трьох мов (рідної, російської й української), причому на вивчення російської мови виділялося майже стільки годин, як і на рідну. Тому паралельно з функціонуванням трирічної початкової школи стали створюватися підготовчі групи (класи) для шестирічних дітей, діяльність яких потребувала відповідного науково-методичного забезпечення.

Для розв'язання цієї проблеми у 1976 р. в Науково-дослідному інституті педагогіки при відділі початкового навчання було організовано лабораторію навчання та виховання дітей 6-річного віку, яку очолила кандидат педагогічних наук Н.Ф.Скрипченко. Колектив лабораторії (М.С.Вашуленко, Л.П.Кочина, Н.М.Бібик, Н.І.Підгорна, О.Ю.Прищепа, В.Ф.Величківська, І.О.Школьна) розробив для підготовчих, перших класів підручники, навчальні й методичні посібники, в яких було враховано фізіологічні та психолого-педагогічні особливості шестирічних дітей. Зокрема, "Буквар" (Н.Ф.Скрипченко, М.С.Вашуленко), "Математика" (М.В.Богданович, Л.П.Кочина), "Ознайомлення з навколишнім світом" (Н.М.Бібик, 1979), "Вивчення української мови в підготовчих класах загальноосвітніх шкіл" (М.С.Вашуленко, Н.Ф.Скрипченко, 1978), "Уроки навчання грамоти в підготовчих класах" (М.С.Вашуленко, Н.Ф.Скрипченко, 1979), "Методичні рекомендації щодо навчання грамоти в школах з російською мовою навчання" (М.С.Вашуленко, Н.Ф.Скрипченко, А.М.Матвеева, 1981), "Навчальні завдання звукового аналізу й письма" (А.М.Матвеева, М.С.Вашуленко, Н.Ф.Скрипченко, 1981), "Календарне планування програмового матеріалу в експериментальних підготовчих класах" (Н.Ф.Скрипченко, М.С.Вашуленко, Л.П.Кочина, Н.М.Бібик, В.І.Вільчинський, І.О.Школьна, 1981), "Уроки письма в підготовчих класах" (Н.Ф.Скрипченко, О.Ю.Прищепа, 1982), "Ознайомлення з навколишнім у підготовчих класах" (Н.М.Бібик, 1983), "Методичні рекомендації до календарного планування в підготовчих класах, групах в школах з українською і російською мовами викладання" (Усі співробітники лабораторії, 1983), "Методичні рекомендації щодо проведення дидактичних ігор в підготовчих класах" (Н.І.Підгорна, Н.М.Бібик, Н.Ф.Скрипченко, 1983), "Дидактичні ігри і пізнавальні завдання в підготовчих класах" (Н.І.Підгорна, Н.М.Бібик, Н.Ф.Скрипченко, 1984), "Навчання письма шестирічних" (Н.Ф.Скрипченко, О.Ю.Прищепа, 1984), "Заняття з дітьми, які не відвідують підготовчих класів і дошкільних закладів. 2 книги" (Н.Ф.Скрипченко, Н.М.Бібик, Л.П.Кочина, 1985), "Уроки письма в 1 класі шестиліток" (Н.Ф.Скрипченко, О.Ю.Прищепа, 1985), "Русский язык в подготовительных классах" (В.Ф.Величківська, І.П.Гудзик, 1985), "Читаємо самі" (М.С.Вашуленко, 1987), "Дидактичний матеріал з навчання грамоти" (А.С.Зимильдінова, Н.Ф.Скрипченко, 1989) та ін.

У той час було опубліковано значну кількість науково-методичних статей у журналах "Початкова школа", "Начальная школа", "Радянська школа", "Дошкільне

виховання", у збірниках науково-практичних конференцій, які проводилися з цієї проблеми в Україні, Росії, Грузії, Казахстані, Литві, Латвії.

У них детально висвітлювалося дослідне навчання, що проводилося з 1979 по 1984 р. у чотирьох регіонах України – Ніжинському р-ні Чернігівської обл., Радехівському р-ні Львівської обл., Волноваському р-ні Донецької обл., м. Орджонікідзе Дніпропетровської обл. У цих районах і місті всі діти з шести років охоплювалися підготовкою до школи, а з 1986 – систематичним навчанням у школах або дошкільних навчальних закладах. Глибокий науковий аналіз результатів дослідного навчання дав підстави науковцям зробити висновки про можливий перехід початкової школи з 1986/87 навчального року на систематичне чотирирічне навчання дітей (починаючи з шестирічного віку).

У 80–90-х роках лабораторія початкового навчання розгорнула підготовку до переходу трирічної початкової школи на чотирирічну. Було створено програми з української та російської мов (М.С.Вашуленко, О.Н.Хорошковська, Л.О.Варзацька), читання (Н.Ф.Скрипченко, О.Я.Савченко), математики (М.В.Богданович, Л.П.Кочина, М.М.Левшин), ознайомлення з навколишнім світом та природознавства (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль).

У програми і підручники з української мови було закладено нову систему навчання, що ґрунтувалася на концепції комунікативно-діяльнісного підходу до оволодіння мовою як засобом спілкування. На основі попередніх досліджень та розроблених концепцій було підготовлено і видано нові підручники з мови: "Українська мова. 2 клас" (М.С.Вашуленко у співавторстві, 1986); "Українська мова. 3 клас" (М.С.Вашуленко у співавторстві, 1987); "Українська мова. 4 клас" (М.С.Вашуленко, Л.О.Варзацька та ін., 1988); "Українська мова в 2 класі шкіл з російською мовою викладання" (О.Н.Хорошковська у співавторстві, 1986); "Українська мова в 4 класі" (О.Н.Хорошковська у співавторстві, 1988); посібники з цієї проблеми "Методика вивчення української мови в початкових класах" (співавтори: М.С.Вашуленко, Л.О.Варзацька, О.Н.Хорошковська, 1992), "Азбука мовлення" (Л.О.Варзацька у співавторстві, 1986); "Методика розвитку зв'язного мовлення у 2 частинах" (Л.О.Варзацька у співавторстві, 1992); "Орфоєпія і орфографія в 1–3 кл." (М.С.Вашуленко, 1982); "Навчання грамоти в 1 класі чотирирічної школи" (М.С.Вашуленко, 1986); "Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1–4 класах" (М.С.Вашуленко, 1991); "Розвиток мовлення молодших школярів" (О.Н.Хорошковська, 1985); "Цікаві зустрічі з українською мовою" (О.Н.Хорошковська, 1993).

З проблеми читання і розвитку мовлення було підготовлено на основі експериментальних матеріалів нові підручники, які будувалися на основі нових концептуальних положень про особливості сприймання молодшими школярами художніх текстів як особливого світу, якісно відмінного світу оцінок, ставлень, переживань, викликаних текстом, зі своїми можливостями розвитку і зростання. У підручниках реалізовано художньо-естетичний, ідейно-тематичний, жанровий принципи. Читання стає не тільки предметом знань, умінь і навичок, а й могутнім засобом естетичного, етичного, морального виховання; засобом формування національної самосвідомості, загальнолюдських цінностей. Це підручники: "Читанка" для 2 класу

чотирирічної школи (Н.Ф.Скрипченко, О.Я.Савченко, 1986); "Читанка. 3 клас" (Н.Ф.Скрипченко, О.Я.Савченко, 1987); "Читанка. 4 клас" (Н.Ф.Скрипченко, О.Я.Савченко, Н.Й.Волошина, 1989); "Первоцвіт" – підручник з читання у 2 класі трирічної школи (Н.Ф.Скрипченко, О.Я.Савченко, 1993). До кожного підручника було видано в комплекті методичний посібник цих же авторів. Крім цього, підготовлено і видано підручник з позакласного читання у 2 класі "Струмочок" (Н.Ф.Скрипченко, О.Я.Савченко, 1978, 5 видань), "Фонохрестоматія" до підручника з читання (Н.Ф.Скрипченко, 1980 – 1985), ілюстративні матеріали з методичними рекомендаціями, альбоми картин: "Давно те діялось", "Казки і байки", "Краса землі", "Первоцвіт" (Н.Ф.Скрипченко, 1984 – 1989), розроблено й опубліковано програму з позакласного читання (В.О.Мартиненко, 1993), підготовлено до друку посібник "Дітям про письменників" (В.О.Мартиненко), складено хрестоматію для сімейного і позакласного читання (В.О.Мартиненко).

Удосконалюються щорічно не лише програми, а й підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали. Створено посібники для дітей з підвищеним інтересом до математики: "Математична веселка", "Математичні віночки", "Математичні джерельця" (М.В.Богданович, 1988–1990); "Дидактичні матеріали з математики для 1–4 класів" (М.В.Богданович у співавторстві, 1994); "Урок математики в початкових класах" (М.В.Богданович, 1990); "Розв'язування математичних задач у початкових класах" (М.В.Богданович, 1991); "Зошити з математики для учнів 1–4 класів" (Л.П.Кочина, Н.А.Мацько, Н.У.Литвинов, М.В.Богданович, М.М.Левшин, 1991–1994).

Значні досягнення має розробка змісту і методів навчання природознавчого і людинознавчого компоненту, створення інтегрованих курсів з цієї проблеми (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль). Створені ними навчальні посібники, підручники "Світ навколо тебе. 1 клас", "Світ навколо тебе. 2 клас", "Віконечко у світ. 1 клас" (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, 1990–1995), "Природознавство. 4 клас", "Зошити з природознавства для 3 (2) класів" (Н.С.Коваль у співавторстві, 1988–1993).

У 90-ті роки в лабораторії розробляються окремі проблеми виховання, зокрема, формування гуманістичних взаємин молодших школярів у позаурочній діяльності, особистісне орієнтування у моральному вихованні, особливості виховної роботи з шестилітками у другій половині дня, етичне виховання молодших школярів. Ці питання успішно досліджують Н.І.Підгорна, В.А.Кирічок.

В.П.Тименко досліджує проблему художньої праці в початковій ланці, має свій творчий оригінальний підхід до розв'язання цієї проблеми. Ним розроблено навчально-методичний комплект інтегрованого курсу: програму "Художня праця в 1–4 класах" і окремо для кожного класу відповідні навчальні посібники для учнів та вчителів, навчальні посібники, альбоми, ігротексти.

У 1990–1995 рр. обґрунтовано потребу окремого навчального предмета "Інформатика 1–4", розроблено концепцію, програму та підручники з інформатики для початкової школи, відповідні комп'ютерні програми (М.М.Левшин).

У ці роки О.Я.Савченко було розроблено вимоги до уроку в початковій ланці освіти, загальнонавчальні уміння й навички, розкрито специфіку роботи сільської малокомплектної школи та ін. Крім співавторства у створенні

підручників і посібників з читання, нею опубліковано праці: "Урок у початкових класах" (1993), "Підготовка студентів до роботи з шестилітками" (1990); посібники з розвивального навчання "Барвистий клубочок" (1995), "Розвивай свої здібності", "Уміє вчитися".

Співробітниками лабораторії початкового навчання у тісній співпраці з іншими лабораторіями Інституту, кафедами педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова в ці роки розроблено нові підходи до навчання і виховання – концепції, зокрема, створені "Концепція мовної освіти" (у початковій ланці – М.С.Вашуленко); "Безперервна літературна освіта" (у початковій ланці – Н.Ф.Скрипченко); "Математична освіта" (у початковій ланці – Л.П.Кочина); "Концепція соціального розвитку" (у початковій ланці – Н.М.Бібік); "Концепція природничої освіти" (у початковій ланці – Н.С.Коваль). До окремих з них створено програми, навчальні матеріали.

Методологічні і концептуальні засади переходу початкової школи на новий зміст і структуру навчання на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів зумовили принципову необхідність переосмислення всіх факторів, від яких залежить якість навчально-виховного процесу, змісту, методів, форм навчання і виховання, управлінських рішень, взаємовідповідальності учасників навчально-виховного процесу.

У 1999–2003 рр. діяльність співробітників лабораторії спрямовується на розв'язання завдань щодо реформування початкової загальної освіти. Підставою для переходу початкової школи на новий зміст і структуру стали Закон України "Про загальну середню освіту" і спільні накази МОН України та АМН України, а саме: "Про заходи щодо переходу загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст і структуру та 12-річний термін навчання" (№ 42/2 від 02.02.2001 р.), "Про розробку системи контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи" (№ 504/90 від 09.07.2001 р.).

У цей період першочерговим було розроблення нормативної складової переходу початкової школи на новий зміст і структуру (Державний стандарт початкової загальної освіти, типові навчальні плани і навчальні програми для 1–4 класів), обґрунтування теоретичних засад відбору і структурування змісту навчальних предметів, моделювання і презентація змісту в підручниках для 1–4 класів.

Після обговорення педагогічною громадськістю України проекту зазначених основоположних документів було детально вивчено подані зауваження та пропозиції і внесено корективи до змісту освітніх галузей. За остаточним варіантом Державного стандарту, затвердженого в Кабінеті Міністрів (постанова № 1717 від 16.11.2000 р.), обґрунтовано основні вимоги до молодших школярів, достатні для їхнього всебічного розвитку й успішного навчання в основній школі.

Наступним етапом (2004–2006 рр.) стало обґрунтування наукових засад методичного забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі, яке відповідає новим цілям, завданням і змісту початкової освіти в контексті особистісно орієнтованого навчання.

У 2005 р. відповідно до листа МОН України № 1/11 – 5838 від 06.10.2005 р. на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 17.11.2000 р. № 17/17 "Про перехід

загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання" співробітниками лабораторії було доопрацьовано Державний стандарт початкової загальної освіти відповідно до результатів його апробації. Внесені зміни стосувалися структури і змісту галузей. Їх було затверджено Колегією МОН України від 20.10.2005 р. ("Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання").

За рішенням колегії МОН України від 20.10.2005 р. ("Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання"), згідно з наказом МОН України № 726 від 15.12.2005 р., листом МОН України № 14/481 – 125 від 20.02.2006 р. співробітниками було розроблено базові навчальні програми для 1–4 класів з української мови – рідної, читання, математики, основ здоров'я, курсу "Я і Україна".

У процесі розробки враховано зміни в Державному стандарті початкової загальної освіти, результати масової апробації типових навчальних програм у початковій ланці середніх загальноосвітніх шкіл.

Навчальні програми з української мови (рідної), читання, математики, курсів "Я і Україна" та "Основи здоров'я" розроблялися поетапно із випередженням року навчання учнів у відповідному класі початкової школи нової структури. Такий підхід дав змогу апробувати їх, зокрема через журнал "Початкова школа", з подальшим виданням окремою книжкою. Програми для 1–2-х класів загальноосвітньої школи з читання (О.Я.Савченко, В.О.Мартиненко), математики (Л.П.Кочина, Н.П.Листопад), української мови – рідної (М.С.Вашуленко, О.Ю.Прищеп). з курсів "Я і Україна" (Н.М.Бібік, Т.М.Байбара, Н.С.Коваль) та "Основи здоров'я" (О.Я.Савченко, Н.М.Бібік, Н.С.Коваль) видано у 2001 р., а для 3–4-х класів – у 2003 р. Ці програми після їх широкої апробації в школах України у 2005–2006 рр. стали основою розробки базових навчальних програм для початкової школи. Вони зорієнтовані на нові цілі та загальні вимоги до організації навчально-виховного процесу в чотирирічній початковій школі, передбачені Законом України "Про загальну середню освіту", Концепцією 12-річної середньої загальноосвітньої школи, а також викладені в ряді теоретичних напрацювань співробітників лабораторії, зокрема у статтях О.Я.Савченко ("Новий етап розвитку 4-річної початкової школи", "Ціннісні орієнтації шкільної освіти", "Наступність і перспективність у роботі двох перших ланок освіти" та ін.), М.С.Вашуленка ("Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання", "Нові підходи до шкільної мовної освіти"), Н.М.Бібік ("Формування пізнавальних інтересів молодших школярів"), Т.М.Байбари ("Теоретичні засади розробки змісту навчального предмета для початкової школи") та ін.

Методичну презентацію розробленого змісту було здійснено в підручниках з предметів інваріантної частини. Зокрема, підготовлені й видані: "Буквар" для 1 класу українською і російською мовами (М.С.Вашуленко у співавторстві з І.П.Гудзик, 2003), "Рідна мова" для 2, 3 і 4 класів у двох частинах (М.С.Вашуленко у співавторстві з М.А.Білецькою, О.І.Мельничайко, С.Г.Дубовик, Л.В.Скуратівським, 2003–2004), "Читанка" для 2, 3, 4 класів

у двох частинах (О.Я.Савченко, 2002–2004), "Математика" для 1, 2, 3 і 4 класів (Н.П.Листопад у співавторстві з Л.П.Кочиною, 2002–2004), "Я і Україна" для 1 і 2 класів (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, 2002), "Я і Україна" для 3 і 4 класів (Т.М.Байбара, Н.М.Бібік, 2003–2004), "Основи здоров'я" для 1 класу (О.Я.Савченко у співавторстві з Т.Є.Бойченко, 2002), "Основи здоров'я" для 2, 3 і 4 класів (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль у співавторстві з Т.Є.Бойченко, О.І.Манюк, 2004); підручники "Математика", "Я і Україна", "Основи здоров'я" видані українською мовою, російською та мовами деяких інших національних меншин. Усього створено 21 підручник.

Усі підручники стали підручниками нового покоління як за змістом, так і за структурою. Наприклад, "Буквар" (1 клас), "Рідна мова" (2–4 класи), створені авторськими колективами під науковим керівництвом академіка АПН України М.С.Вашуленка, побудовані на засадах сучасної лінгвістики, психолінгвістики, української лінгводидактики і теорії підручникотворення. Основні методичні принципи, на яких ґрунтуються ці підручники, полягають у тому, що система вивчення рідної мови має забезпечувати зв'язок мови і мовлення, мовлення і мислення, постійне тренування учнів в усіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності.

Особливістю нових підручників "Рідна мова" (2–4 класи) стало й те, що вони орієнтують дітей на використання міжпредметних зв'язків, оскільки набуті на уроках мови знання й уміння мають загальнонавчальний характер і застосовуються під час вивчення всіх без винятку шкільних предметів.

У змісті початкової освіти особлива роль належить читанню, яке прилучає молодших школярів до скарбниць духовності й культури, літературних надбань українського народу та народів світу, сприяє морально-етичному, естетичному розвитку особистості.

У нових "Читанках" для 2–4-х класів О.Я.Савченко було реалізовано сім наскрізних ліній, а саме: коло читання, формування й розвиток навички читання, літературознавча пропедевтика, усвідомлення жанрової специфіки творів, смисловий і структурний аналіз творів, засоби художньої виразності, емоційно-ціннісне ставлення до змісту прочитаного (прослуханого) твору, розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного. Ці лінії визначено у Державному стандарті початкової загальної освіти й відповідно у навчальних програмах, де їх на відміну від підручників подано окремо.

У методичному апараті нових підручників з читання виразно реалізується мотиваційна і розвивальна спрямованість. Його істотною ознакою є технологічність, спрямованість на самоучіння. Зміст завдань і запитань до текстів характеризується особистісною зорієнтованістю, різними рівнями самостійності учнів.

Підручники "Віконечко" для 1-го класу (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль), "Я і Україна" для 2-го класу (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль), "Я і Україна" для 3–4-го класів (Т.М.Байбара, Н.М.Бібік) було створено для реалізації двох складових галузі Державною стандарту початкової загальної освіти "Людина і світ" – суспільствознавчої і природознавчої. У підручниках для 1–2 класів ці складові було інтегровано, для 3–4 – їх зміст диференційовано.

У суспільствознавчому блоці змісту підручників найважливішими елементами стали: Україна, її державотворчі цінності, вироблення громадянських почуттів, культури поведінки, запобігання правопорушенням. Головна мета природознавчої складової курсу реалізувалася у формуванні в учнів уявлень про цілісність природи, вихованні гуманної, соціально активної особистості, здатної творчо мислити, дбайливо ставитися до природи, розуміти життя як найвищу цінність.

Виразними ознаками змісту нових підручників стали технології особистісно орієнтованого навчання. У них було збалансовано питому вагу інформативного, діяльнісного і мотиваційного компонентів, передбачено діалог із учнем. Значне місце в підручниках зайняли тексти технологічного характеру, в яких розгортаються способи навчально-пізнавальної діяльності (як краще робити; як не бажано діяти; яким способом можна досягнути результату; що означає зробити висновок тощо). Їх методичний апарат було побудовано так, щоб орієнтувати учня на теоретичне і практичне освоєння навчального матеріалу, оцінку діяльності.

Усі складники підручників спрямовувалися на забезпечення міжпредметних зв'язків у початковій ланці та перспективних щодо відповідних курсів основної школи.

У змісті нових підручників "Основи здоров'я" для 1-го класу (Т.Є.Бойченко, О.Я.Савченко); "Основи здоров'я" для 2–3–4 класів (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, Т.Є.Бойченко, О.І.Манюк) було відображено дві складові – валеологічну і безпеку життєдіяльності учнів. Означеним змістом навчальних книг було забезпечено доступність навчального матеріалу для молодших школярів, їх інформаційна, мотиваційна та розвивальна функції. Базовими поняттями в ньому стали здоров'я, здоровий спосіб життя, безпека життєдіяльності.

Новизна структурування змісту в підручниках полягала насамперед у спонуванні до застосування в процесі навчання інтерактивних засобів: завдань для виконання в групах або спільно з батьками, рольових ігор, імітацій, діалогу між учнями тощо. Кожна тема передбачала актуалізацію життєвого досвіду учнів та практичного застосування засвоєного змісту.

До нових навчальних програм і підручників співробітниками лабораторії було розроблено та видано 25 навчальних посібників: до букваря – "Супутник букваря" (М.С.Вашуленко, В.Ф.Вашуленко) і "Післябукварик" (М.С.Вашуленко), з позакласного читання – "Читаю сам" для 1 і 2 класів (В.О.Мартиненко), з громадянської освіти – "Зростаємо громадянами" (Н.М.Бібік), робочі зошити письма для 1 класу (М.С.Вашуленко, О.Ю.Прищеп), з української мови – рідної для 2–4 класів (О.Ю.Прищеп, К.І.Пономарьова), з курсу "Я і Україна" для 1–2 класів (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль), з природознавства для 3–4 класів (Т.М.Байбара), з курсу "Основи здоров'я" для 1–4 класів (Н.С.Коваль у співавторстві).

У блоці дидактичного і методичного супроводу навчання в 1–4 класах чотирирічної структури помітним стало створення серії методичних посібників для вчителя: "Навчання і виховання в 1 класі" (2002); "Навчання і виховання в 2 класі" (2003); "Навчання і виховання в 3 класі" (2004); "Навчання і виховання в 4 класі" (2005). У цих

посібниках було уміщено рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 1–4-х класах, психолого-дидактичні й методичні настанови з питань психофізіологічного розвитку учнів, психологічної підтримки навчального процесу, підготовки і проведення уроків, формування вміння вчитися, методичного забезпечення предметів інваріантної частини навчального плану тощо.

Співробітниками лабораторії у цей період було видано ряд методичних посібників: "Навчання грамоти в 1 класі" (М.С.Вашуленко, 2001), "Навчання письма в 1 класі" (О.Ю.Прищепа, 2004), "Рідна мова в 2 класі" (М.С.Вашуленко, К.І.Пономарьова, 2004), "Технологія попередження дисграфії" (О.Ю.Прищепа, 2005), "Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи" (Н.М.Бібік – керівник, О.Я.Савченко, Т.М.Байбара, М.С.Вашуленко, Н.С.Коваль, Н.П.Листопад, В.О.Мартиненко, К.І.Пономарьова, О.Ю.Прищепа, В.С.Шпакова, 2002).

Розроблення змістового і методичного супроводу забезпечувалось його експериментальною перевіркою на практиці.

Апробація підручників за рішенням МОН України здійснювалась у визначених наказами (№ 434 від 30.07.2002 р.) регіонах. Незалежна експертиза доповнювалась проведенням науковцями локального експерименту в базових школах лабораторії: СШ № 179, 286, 290, 170 м. Києва; колежі імені В.Сухомлинського м. Києва; Великодимирському НВК Броварського р-ну Київської обл.; СШ № 2 м. Броварів Київської обл.; СШ № 1 м. Борисполя Київської обл.; СШ № 12 м. Нововолинська Волинської обл.

Про якість змістово-методичного забезпечення чотирирічної початкової школи, зокрема підручників, свідчили результати моніторингу якості навчальних досягнень учнів 4-го класу, проведеного у травні 2005 р.

Не менш важливою була робота науковців лабораторії, що спрямовувалась на забезпечення зворотного зв'язку з педагогічною практикою, роз'яснення й популяризацію основних ідей модернізації початкової школи, широку і всебічну участь працівників лабораторії у масових освітніх заходах, які проводились в Україні.

Нові методологічні й концептуальні засади перебудови загальної середньої освіти передбачали спрямування шкільної освіти у площину цінностей особистісного розвитку, варіативності й відкритості школи, що зумовлювало принципову необхідність переосмислення всіх факторів (зміст, методи, форми навчання і виховання, система контролю й оцінювання, управлінські рішення, взаємовідповідальність учасників навчально-виховного процесу), від яких залежить якість навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим процес перебудови початкової освіти вимагав не тільки поетапності його реалізації, а й визначення пріоритетних цілей і завдань на кожному із етапів. Вони окреслені в "Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа)". Зокрема, в ній наголошується, що здійснення прориву до якісно нової освіти всіх дітей шкільного віку вимагає пріоритетної уваги до навчального змісту і методик, які формують світогляд, ціннісні орієнтації, вміння самостійно вчитися, критично мислити, користуватися комп'ютером, здатність до самопізнання і самореалізації

особистості в різних видах творчої діяльності, вміння і навички, необхідні для життєвого досвіду.

З огляду на актуальність проблеми методичного забезпечення реформування початкової освіти в лабораторії у 2004–2006 рр. досліджується колективна тема "Розробка наукових засад методичного забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі". Результати дослідження було висвітлено в науково-методичних посібниках: "Методика навчання української мови в початкових класах" (М.С.Вашуленко), "Розвиток монологічного мовлення учнів 1–2 класів" (К.І.Пономарьова), "Формування умінь діалогічного мовлення в учнів 1–2 класів" (О.Ю.Прищепа), "Розвиток пізнавальних здібностей молодших школярів на уроках читання" (О.Я.Савченко), "Робота над творами різних жанрів на уроках читання в початкових класах" (В.О.Мартиненко), "Алгебраїчна пропедевтика в процесі навчання математики в початкових класах" (В.С.Шпакова), "Формування природознавчих понять в учнів початкових класів" (Т.М.Байбара), "Методика вивчення курсу "Я і Україна" (Н.М.Бібік), "Методика вивчення курсу "Основи здоров'я" в 1–2 класах (Н.С.Коваль), "Навчання учнів у класах-комплексах", 4 кл. (В.В.Мелешко).

Наступним етапом (2007–2009 рр.), як логічним продовженням попередніх, стало розроблення співробітниками лабораторії науково-методичного забезпечення контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів на засадах компетентнісного підходу за освітніми галузями: "Мови і літератури", "Математика", "Людина і світ", "Здоров'я і фізична культура".

У результаті було теоретично обґрунтовано функції, об'єкти, сутність і види контролю, їх інструментарій (системи вимірників), критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової ланки освіти, методику організації і проведення перевірки та оцінювання в умовах реалізації компетентнісного підходу в навчанні.

Співробітниками лабораторії (О.Я.Савченко, М.С.Вашуленко, Н.М.Бібік, О.Ю.Прищепа, К.І.Пономарьова, В.О.Мартиненко, Т.М.Байбара, Л.П.Кочина, Н.С.Коваль, О.В.Онопрієнко, Н.П.Листопад, О.В.Вашуленко) було створено й експериментально опробовано науково-обґрунтований інструментарій контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів в 1–4 класах з української мови – рідної, читання, математики, основ здоров'я, природознавчої і соціальної складових курсу "Я і Україна" на засадах компетентнісного підходу та методики їх застосування в процесі здійснення поточної і тематичної перевірки й оцінювання.

За завданням МОН України співробітники лабораторії (М.С.Вашуленко, К.І.Пономарьова, О.В.Онопрієнко, О.В.Вашуленко) розробили підсумкові контрольні роботи для державної підсумкової атестації випускників початкової школи з української мови, читання, математики та критерії їх оцінювання.

За період 2007–2009 рр. опубліковано:

– 10 підручників: "Буквар" (М.С.Вашуленко у співавторстві, 2007); "Математика" для 1 кл. українською і російською мовами (Л.П.Кочина у співавторстві, 2007); "Я і Україна" для 2 кл. (Т.М.Байбара, Н.М.Бібік, Н.С.Коваль,

2009); "Я і Україна. Віконечко" для 1 кл. (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, 2007); "Я и Украина: Окошечко" для 1 кл. (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, 2007); "Основи здоров'я" для 1 кл. (О.Я.Савченко у співавторстві, 2007); "Основи здоров'я" для 1 кл. (О.Я.Савченко у співавторстві, 2007); "Основи здоров'я" для 2 кл. (Т.Є.Бойченко, Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, 2009); "Основи здоров'я" для 4 кл. (Н.М.Бібік, Т.Є.Бойченко, Н.С.Коваль, О.І.Манюк, 2009);

– 28 навчальних посібників: "Довідник молодшого школяра з української мови і мовлення" (М.С.Вашуленко, 2009); "Веселе свято Букваря" (М.С.Вашуленко, О.В.Вашуленко, 2009); "Зошит для тестової перевірки знань з української мови" для 2, 3, 4 кл. (К.І.Пономарьова, 2008); "Зошит з розвитку мовлення "Подружися зі словом" для 2, 3, 4 кл. (К.І.Пономарьова, 2008); "Зошит до підручника "Математика" для 1 кл. (Л.П.Кочина, 2007); "Тетрадь к учебнику "Математика" для 1 кл. (Л.П.Кочина, 2007); "Зошит з природознавства до підручника "Я і Україна" для 3, 4 кл. (Т.М.Байбара, 2008); "Зошит до підручника "Я і Україна. Віконечко" для 1 кл. (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, 2007); "Тетрадь к учебнику "Я и Украина. Окошечко" для 1 кл. (Н.М.Бібік, Н.С.Коваль, 2007); "Зошит до підручника "Я і Україна" для 2 кл. (Н.М. Бібік, Н.С.Коваль, 2009); "Зошит до підручника "Основи здоров'я" для 1 кл. (Н.С.Коваль у співавторстві, 2007); "Тетрадь к учебнику "Основи здоров'я" для 1 кл. (Н.С.Коваль у співавторстві, 2007); "Зошит до підручника "Основи здоров'я" для 1, 2, 3, 4 кл. (Н.С.Коваль у співавторстві, 2008); "Тетрадь к учебнику "Основи здоров'я" для 1, 2, 3, 4 кл. (Н.С.Коваль у співавторстві, 2008); "Державна підсумкова атестація. Підсумкові контрольні роботи з української мови для шкіл з українською мовою навчання. 4 кл." (М.С.Вашуленко, К.І.Пономарьова, 2009); "Державна підсумкова атестація. Підсумкові контрольні роботи з читання для шкіл з українською мовою навчання. 4 кл.: (О.В.Вашуленко у співавторстві, 2009); "Державна підсумкова атестація. Підсумкові контрольні роботи з математики. 4 клас: (О.В.Онопрієнко у співавторстві, 2009); а також 74 статті; 19 тез.

За результатами науково-дослідної роботи (2007–2009 рр.) підготовлено й видано колективну монографію "Дидактико-методичне забезпечення контролю та оцінювання навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентнісного підходу" (2012), у якій розглядаються стан проблеми в історичній ретроспективі, ґрунтовно охарактеризовано базові поняття контролю й оцінювання; теорія і практика компетентнісного підходу на дидактичному і методичному рівнях; інноваційні форми контролю (тестування, портфоліо), методика державної підсумкової атестації; зарубіжний досвід контролю й оцінювання.

У 2010–2013 рр. тематика наукових досліджень лабораторії початкової освіти спрямовується на створення дидактико-методичного забезпечення реалізації цілей навчання, визначених нормативами нового покоління – НРК, Державним стандартом початкової загальної освіти, навчальними програми для 1–4 класів, орієнтовними вимогами до оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів,

На цьому етапі формування у молодших школярів ключових і предметних компетентностей стало актуаль-

ною вимогою до забезпечення якості початкової освіти як суспільного замовлення, що визначає необхідність переосмислення обов'язкових результатів навчання молодших школярів на засадах компетентнісного підходу і розроблення дидактико-методичного забезпечення формування у них ключових і предметних компетентностей.

У результаті дослідження цієї проблеми було визначено теоретичні засади формування у молодших школярів ключової компетентності "уміння вчитися" і предметних компетентностей (наукове визначення, сутність і структура, змістові характеристики кожного компонента, дидактичні умови реалізації, критерії сформованості) та розроблено методики формування в учнів початкової школи ключової компетентності "уміння вчитися" і предметних компетентностей (мовної, мовленнєвої, соціокультурної у процесі навчання української мови, читачкої, математичної, здоров'язбережувальної в процесі навчання основ здоров'я, природознавчої і соціальної у процесі навчання курсу "Я і Україна").

Теоретико-експериментальні результати дослідження узагальнено й презентовано в колективній монографії "Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи" (2014), у посібнику "Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра" (2014), 159 наукових статтях і матеріалах конференцій.

Методику формування у молодших школярів ключової компетентності "уміння вчитися" і предметних компетентностей закладено в сучасні підручники, навчальні і методичні посібники для початкової школи.

Упродовж 2010–2013 рр. на виконання розпорядчих актів МОН України та НАПН України співробітники лабораторії брали участь у розробленні таких нормативних документів для початкової ланки освіти:

– концепції Державного стандарту початкової загальної освіти (О. Я.Савченко);

– нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти за галузями "Мови і літератури" (М.С.Вашуленко, О.В.Вашуленко, В.О.Мартиненко, К.І.Пономарьова, О.Ю.Прищепа, О.Я.Савченко), "Математика" (О.В.Онопрієнко, Н.П.Листопад), "Суспільствознавство" (Н.М.Бібік), "Природознавство" (Т.М.Байбара), "Здоров'я і фізична культура" (Н.С.Коваль) (наказ № 75/5 від 5.02.2010 р.);

– Національної рамки кваліфікацій (Н.М.Бібік, О.В.Онопрієнко) (наказ № 1054 від 03.11.2010 р.);

– навчальних програм для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з української мови – мови навчання (М.С.Вашуленко, К.І.Пономарьова, О.Ю.Прищепа), літературного читання (О.Я.Савченко, В.О.Мартиненко); математики (О.В.Онопрієнко, Н.П.Листопад), "Я у світі" (Н.М.Бібік) (наказ № 495 від 27.05.2011 р.);

– орієнтовних вимог до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з галузей "Мови і літератури" (М.С.Вашуленко, О.В.Вашуленко, В.О.Мартиненко, К.І.Пономарьова, О.Ю.Прищепа, О.Я.Савченко), "Математика" (О.В.Онопрієнко, Н.П.Листопад), "Суспільствознавство" (Н.М.Бібік), "Природознавство" (І.В.Андрусенко), "Здоров'я і фізична культура" (Н.С.Коваль) (наказ № 30 від 21.01.2013 р.).